

KONSULLIK HUQUQINING UMUMNAZARIY JIHLTLARI

Ne'matova Muborak Odiljonovna

*Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti, Xalqaro huquq
fakulteti magistranti*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10230103>

Abstract: *In this article, information on the general theoretical aspects of consular law is reflected.*

Key words: *Consulate, consular immunity, government, executive actions, honorary consuls, international administrative-legal relations.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada konsullik huquqining umumnazariy jihatlari borasida ma'lumotlar o'z aksini topadi.*

Kalit so'zlar: *Konsullik, konsullik immuniteti, hukumat, ijro harakatlari, faxriy konsullar, xalqaro ma'muriy-huquqiy munosabatlar.*

KIRISH (Introduction)

Konsullik munosabatlarining o'rnatilishi va konsulliklarning ta'sis etilishi davlatlar o'rtasidagi bitimlar bo'yicha amalga oshiriladi. Bu munosabatlar diplomatik aloqalar mavjud bo'lmagan, masalan, davlat yoki hukumat de-fakto tan olingan hollarda ham, o'rnatilishi mumkin. Bunday sharoitda konsullik ayrim diplomatik vazifalarni ham bajaradi.

Bu boradagi universal bitim 1963-yilgi Konsullik aloqalari to'g'risidagi Vena konvensiyasidir. Bundan tashqari, O'zbekiston ko'plab ikki tomonlama konsullik konvensiyalariga ham ega.

Konsullik munosabatlari muayyan davlatning boshqa davlat hududidagi jismoniy va yuridik shaxslarining huquq va manfaatlarini himoyalashga qaratilgan xalqaro ma'muriy-huquqiy munosabatlar yig'indisidan iboratdir.

Konsullik munosabatlari istisnoli hollarda, misol uchun urush boshlangan taqdirda, to'xtatiladi.

Konsullik muassasalarining to'rt turi mavjud:

- 1) bosh konsullik;
- 2) konsullik;
- 3) vitse-konsullik;
- 4) konsullik agentligi.

Konsullar davlatning mansabdor shaxslaridir. Amaliyotda, shuningdek shtatsiz yoki faxriy konsullar ham ma'lum. Faxriy konsullar o'zlarini tayinlaydigan davlatning fuqarosi hisoblanmasligi va mazkur davlat xizmatida bo'lmasligi mumkin. Ular faqat konsullik vazifasini bajarganligi uchungina moddiy rag'batlantiriladi.

Har qaysi konsullik muassasasi konsullik okrugi o'z davlati bilan qabul qiluvchi davlat o'rtasidagi bitimga muvofiq belgilab berilgan hudud doirasida faoliyat yuritadi.

Konsulni tayinlashda muayyan shaxs yuzasidan qabul qiluvchi davlatning oldindan roziligi talab etilmaydi. Yuboruvchi davlat unga *konsullik patenti* beradi. Qabul qiluvchi davlat esa konsullik *ekzekvaturasi* o'z okrugida konsullik faoliyati bilan shug'ullanish huquqini beruvchi hujjatni topshiradi.

Konsullik muassasalari quyidagi uchta asosiy vazifani bajaradi: birinchisi o'z davlati va uning fuqarolari, shuningdek yuridik shaxslarining manfaatlarini himoya qilish;

ikkinchisi o'zaro do'stona munosabatlar rivojiga ko'maklashish; *uchinchisi* konsullik faoliyati sohasiga doir axborot berib borish, shu jumladan manfaatdor fuqarolar va yuridik shaxslarga tegishli ma'lumotlar taqdim etish.

Konsullar quyidagi vazifalarni bajaradilar:

1) konsullik okrugi hududida joylashgan vatandoshlariga qabul qiluvchi mamlakat qonunlari va urf-odatlar haqida ma'lumotlar beradi;

2) o'z fuqarolariga pasportlar va yo'l chiptalari, shuningdek konsul vakil bo'lib turgan davlatga borishni xohlovchilarga vizalar berishni amalga oshiradi;

3) o'z okrugi hududida joylashgan vatandoshlarining hisob ro'yxatini yuritadi;

4) muayyan yurisdiksiya, xususan, notarial harakatlarni va fuqarolik holati dalolatnomalarini qayd etishni amalga oshiradi;

5) konsullik legalizatsiyasi, ya'ni qabul qiluvchi davlat hukumati chiqaradigan hujjatlardagi imzolarning haqiqiylikini hamda ana shu hujjatlarning shu davlat qonun-qoidalariga muvofiqligini aniqlash va tasdiqlash bilan shug'ullanadi;

6) fuqarolar vafot etgan taqdirda, ularning manfaatlarini himoya qiladi;

7) voyaga yetmaganlar va muomalaga to'liq layoqatli bo'lmagan boshqa fuqarolarining manfaatlarini himoya qiladi;

8) qabul qiluvchi davlat sudlari va boshqa muassasalarida o'z davlati fuqarolarining huquq va manfaatlarini himoya qilishga qaratilgan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida ko'rsatma olish maqsadida, fuqarolarning o'zlari bunga erisholmagan hollarda, tegishli ravishda vakillik qiladi yoki vakillikni ta'minlaydi;

9) o'z davlati tergov yoki sudlov organlari topshiriqlarini bajaradi. Konsullar o'z davlati bayrog'i ostida suzayotgan kemalarga, shuningdek mazkur davlatda ro'yxatga olingan samolyotlarga va ularning ekipajlariga nisbatan nazorat va inspeksiya ishlarini amalga oshiradi. Konsullar bunday kemalar va samolyotlarga yordam ko'rsatadi, ularni ko'zdan kechiradi va kema hujjatlarini rasmiylashtiradi, yo'lda sodir bo'lgan har qanday voqea-hodisani o'rganib chiqadi, kapitan bilan ekipaj o'rtasida yuzaga kelgan nizolarni hal etadi.

Konsullik immuniteti to'lig'icha mazkur muassasaga va uning xodimlariga tegishlidir. Muassasa immuniteti xizmat binolarining daxlsizligidan iborat. Mahalliy ma'murlar bu yerga konsul yoki diplomatik vakolatxonaning ruxsati bilan kirishi mumkin. Bunday ruxsatning berilishi yong'in yoki tabiiy ofat yuz bergan hollarda ko'zda tutiladi. Konsullikka qarashli barcha binolar, shuningdek mol-mulk, shu jumladan transport vositalari jamoatchilik ehtiyoji

uchun rekvizitsiya qilinishdan xolidir. Konsullik arxivlari ham diplomatik arxivlar singari daxlsiz hisoblanadi. Ammo qabul qiluvchi davlat hokimiyati organlari konsullik valizlari (pochtalari)ni, agar unda olib ketish uchun ruxsat berilgan narsalardan yoki konsullik yozishmalaridan tashqari boshqa narsa mavjudligiga gumon qilinsa, ochib ko'rishni talab qilishi mumkin.

Konsullik o'z davlat bayrog'i va gerbidan foydalanishi mumkin. Konsullik binolari va konsulxona boshlig'ining qarorgohi barcha soliqlardan ozod etiladi. Konsullik xodimlari qabul qiluvchi mamla-katning barcha hududlarida erkin harakatlanishi mumkin. Konsullik muassasalari barcha aloqa vositalari, shu jumladan kuryerlar va shifrlil ma'lumotlardan foydalangan holda, erkin rasmiy aloqalarni amalga oshirish huquqiga ega.

Konsullik o'z fuqarolari bilan, ushbu fuqarolar esa konsulxona bilan erkin aloqada bo'ladi. Qabul qiluvchi davlatning tegishli organlari konsulxonaga u vakili bo'lgan davlatga mansub fuqarolarning qamoqqa olinishi yoki ushlab turilishi bilan bog'liq barcha holatlar haqida zudlik bilan ma'lum qiladi. Konsullar qamoqdagi o'z fuqarolarini, agar ular bunga qarshi bo'lmasa, borib ko'rishni mumkin.

Qabul qiluvchi mamlakat ma'murlari konsullikka u vakili bo'lgan davlat fuqarolarining o'limi va ularga nisbatan vasiylik o'rnatilishi, shuningdek mazkur davlatda ro'yxatga olingan kemalar va samolyotlarning halokatga uchrashi kabi barcha holatlar haqida xabar beradi.

Konsullik o'z vakolatiga kiruvchi aktlarni amalga oshirganligi uchun konsullik yig'imini undirish huquqiga ega.

Konsulxona xodimlarining immuniteti funksional prinsipga asoslanadi. Immunitetni belgilash maqsadida konsulxona xodimlari uchta toifaga ajratiladi:

- 1) *konsullikning mansabdor shaxslari* konsullik vazifasini bajaruvchi shaxslar;
- 2) *konsullik xodimlari* ma'muriy yoki texnik vazifalarni bajaruvchi shaxslar;
- 3) *xizmat ko'rsatuvchi xodimlar.*

Konsullikning mansabdor shaxslari shaxsiy daxlsizlikdan foydalanadi, ular qamoqqa olinishi yoki dastlabki tergovda qamoqda ushlab turilishi mumkin emas. Og'ir jinoyat sodir etish hollari bundan mustasnodir. Lekin bunday hollarda ham kuchga kirgan sud qarori asosidagina ularning shaxsiy erkinligi cheklanishi mumkin. Konsullikning mansabdor shaxsigacha qarshi jinoiy ish qo'zg'atilgan taqdirda, u tegishli vakolatli organlarga borishi zarur. Bunday hollarda va mansabdor shaxs qo'lga olingan taqdirda qabul qiluvchi davlat ma'murlari konsullikni zudlik bilan xabardor etadi.

Mansabdor shaxs va xodimlar xizmat vazifasini bajarish vaqtida sodir etgan harakatlariga nisbatan mahalliy yurisdiksiyadan immunitetga egadir. Ushbu qoida uchinchi tomon transport vositasi bilan yetkazilgan zarar uchun qo'zg'atgan fuqarolik da'vosiga nisbatan qo'llanilmaydi.

Konsulxonaning xizmat ko'rsatuvchi xodimlari guvohlik ko'rsatmalari berish uchun sudga chaqirilishi mumkin. Konsullik xodimlari va xizmat ko'rsatuvchi xodimlar sudda ko'rsatma berishdan bosh tortishi mumkin emas. Agar konsullikning mansabdor shaxsi sudda ko'rsatma berishdan bosh tortsa, unga nisbatan hech qanday majburlash choralari qo'llanilmaydi.

Konsullikning mansabdor shaxslari va xodimlari, shuningdek ularning oila a'zolari barcha soliq va yig'implardan ozod etiladi. Xizmat ko'rsatuvchi xodimlar ish haqiga solinadigan soliqlardan ozod etiladi. Konsullikning mansabdor shaxslari bojxona to'lovlari va ko'rigidan ozod etiladi. Mansabdor shaxslarning yuklari orasida olib kirish yoki olib chiqish taqiqlangan narsalar borligi yuzasidan jiddiy asoslar mavjud bo'lgan holatlarda ko'zdan kechirilishi mumkin. Bunday hollarda yukni ko'zdan kechirish konsullik mansabdor shaxsi huzurida amalga oshirilishi shart.

Davlat konsullik xizmatchisining immunitetidan voz kechishi mumkin. Konsullik xizmatchisining suddagi fuqarolik da'vosi uni qarshi da'voga nisbatan immunitetiga murojaat qilish huquqidan mahrum etadi. Sudlov immunitetidan voz kechish sud qarori bo'yicha ijro harakatlariga nisbatan immunitetdan voz kechish, degani emas.

O'zbekistonda konsullik munosabatlariga oid barcha masalalar 1996-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining konsullik ustavi bilan tartibga solinadi.

O'zbekiston Respubli-kasida konsullik xizmati.

O'zbekiston Respublikasida konsullik xizmatining huquqiy asoslarini «O'zbekiston Respublikasining Konsullik ustavi» tashkil etadi. Konsullik ustavi 1996-yil 29-avgustda qabul qilingan bo'lib, 4 bo'lim, 13 bob, 78 moddadan iborat. Konsullik ustavi 1963-yilgi Konsullik munosabatlari to'g'risidagi Vena konvensiyasi qoidalari asosida tayyorlangan. Konsullik ustavi to'rt guruh konsullik xizmatiga oid munosabatlarni tartibga soladi:

birinchidan, konsullik muassasalari va ularning faoliyatini tashkil etish;
ikkinchidan, konsullik vazifalari va ularni bajarish tartibi;
uchinchidan, notarial harakatlar, konsulning hujjatlarini qonunlashtirish, konsullik yig'implari;

to'rtinchidan, imtiyozlar hamda immunitetlar va konsul vazifasining tugatilishi.

O'zbekiston Respublikasi qaysi davlatlar bilan konsullik munosabatlari o'rnatgan bo'lsa, shu davlatlarda konsullik muassasalarini ta'sis etadi. Konsullik munosabatlarini o'rnatishga oid bitim bo'lmagan taqdirda, diplomatik munosabatlarning o'rnatilishi konsullik munosabatlarining ham o'rnatilishi deb hisoblanadi. Biroq diplomatik munosabatlarning uzilishi o'z-o'zidan konsullik munosabatlarining ham uzilishini va O'zbekiston Respublikasi konsullik muassasasining tugatilishini anglatmaydi.

O'zbekiston Respublikasining konsullik muassasalari chet ellarda O'zbekiston Respublikasining, O'zbekiston Respublikasi fuqarolari va yuridik shaxslarning huquq va manfaatlarini himoya qiladi. Konsullik muassasalari konsullik joylashgan davlatlar bilan O'zbekiston Respublikasining do'stona munosabatlari rivojlanishiga hamda ular bilan iqtisodiy, savdo, ilmiy-texnikaviy, madaniy va boshqa aloqalarning kengayishiga ko'maklashadi. O'zbekiston Respublikasining konsullik muassasalari o'z faoliyatida O'zbekiston Respublikasi hamda konsullik joylashgan davlat ishtirokchi bo'lgan ikki tomonlama va ko'p tomonlama shartnomalarga, xalqaro prinsiplarga, ushbu Ustavga, O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga amal qiladi.

Konsullik muassasalari O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligiga bo'ysunadi va konsulxonalar joylashgan davlatlarga O'zbekiston Respublikasi diplomatik vakolatxonasi boshlig'ining umumiy rahbarligida ish ko'radi.

O'zbekiston Respublikasi diplomatik vakolatxonalarining konsullik bo'limlarini konsullik bo'limlarining mudirlari boshqaradi. Bosh konsulxonalar, konsulxonalar, vitse-konsulxonalar va konsullik agentliklarini tegishli bosh konsullar, konsullar, vitse-konsullar va konsullik agentlari boshqaradi.

O'zbekiston Respublikasining diplomatik vakolatxonalari bo'lmagan davlatlarda konsulxona joylashgan davlatning roziligi bilan konsul zimmasiga diplomatik vazifalar ham yuklatishi mumkin.

Adabiyotlar:

1. Юлдашева Г. Дипломатик ва консуллик ҳуқуқи. Уқув қўлланма. – Т.: ТДЮИ, 2007 й.
2. Yuldasheva G. Diplomatiik va konsullik huquqi. O'quv qo'llanma – Т.:4' TDYul, 2009 у.
3. Миркасымов С.М., Рахимова М.А. Дипломатическая служба: теория И практика. Учеб. Пос. -Т., 2004.